

ETIOLOGIJA SERIJSKIH UBOJSTAVA

Elvira Natour

Studijski smjer Socijalna pedagogija
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Anita Jandrić

Odsjek za kriminologiju
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

SAŽETAK

Ovaj rad daje pregled raznih teorijskih modela koji pokušavaju objasniti etiologiju serijskih ubojstava. Definicija «serijskog ubojice» varira od autora do autora, a najuobičajenija je FBI-eva definicija koja kaže da se serijskim ubojicom smatra ona osoba koja ubije tri ili više osoba, ali je bitno da između tih ubojstava postoji «period hlađenja» koji može trajati od nekoliko sati do nekoliko godina. Serijsko je ubojstvo kompulzivni čin, počinjen zbog uzbuđenja, seksualnog zadovoljenja i/ili dominacije. FBI procjenjuje da trenutno u svijetu postoji više od 500 aktivnih serijskih ubojica. Kada se govori o etiologiji serijskih ubojstava, bitno je naglasiti da postoje mnoga kriminološka istraživanja i teorije poput bioloških, socioloških (socio-kulturalnih), psiholoških i razvojnih, te psihijatrijskih koje pokušavaju objasniti uzroke ovom specifičnom (i ekstremnom) obliku nasilnog ponašanja. Međutim, većini teorija nedostaje ozbiljnija znanstvena provjera, tako da uglavnom ostaju na razini spekulacije. Ovaj rad pruža relativno obiman pregled različitih pristupa etiologiji serijskih ubojstava, ali ne ulazi u probleme znanstvene evaluacije istih.

Ključne riječi: serijska ubojstva, etiologija

UVOD

„Svatko tko posjeduje moć za činjenje dobra, mora posjedovati i moć za činjenje zla. Majčinim mlijekom hrane se kako heroji, tako i ubojice.“

George Bernard Shaw, Cousins, Major Barbara, 3. čin

Serijsko ubojstvo je zločin o kojem postoji malen broj vjerodostojnih etioloških istraživanja i višak popularnog i novinarskog teoretiziranja. To je zločin koji pobuđuje poseban interes i zabrinutost javnosti, a ipak je prijeko potreban multidisciplinarni program istraživanja izostao.

Postoje nesuglasice među autorima o tome kako bi trebala glasiti definicija serijskog ubojstva. Čini se kako se većina, ipak, slaže oko toga da ubojica, da bi bio proglašen serijskim, mora ubiti *najmanje dvije žrtve u vremenski nepovezanim incidentima*. Termin „serijski ubojica“ uveden je 1978. godine, od strane agenta FBI-ja Roberta Resslerera (Holmes i Holmes, 1996). FBI tako definira serijsko ubojstvo kao *ubijanje više žrtava u tri ili više odvojena incidenta tokom tjedana ili dužeg vremenskog perioda*. Još jednu od poznatijih, općeprihvaćenih definicija osmislio je Egger (1984). On navodi:

„O serijskom se ubojstvu radi kada jedna ili više osoba počini dva ili više ubojstava, žrtva i napadač se ne poznaju, a ubojstva se događaju vremenski neovisno jedno o drugome i često na različitim geografskim lokacijama.“

Iako je termin “serijski ubojica” nedavno uveden (prvi put spomenut u ranim osamdesetima), zločin nije tako novijeg izdanja. Postoji nekoliko podataka o činovima serijskih ubojstava koji datiraju davno u prošlost. Tiberius, Caligula, Tamerlaine, Vlad, Tepes and Gilles de Rais na koje se sumnja da su mučili, silovali i ubili tisuće djece. “Moderni” serijski ubojica vuče korijene od druge polovice devetnaestog stoljeća. Važno je razlikovati serijsko od masovnog ubojstva. Za razliku od serijskog ubojice koji ubija dvije ili više žrtava u određenom vremenskom razmaku (postoji tzv. vrijeme hlađenja ili “cooling off” period), masovni ubojica ubija više ljudi odjednom ili u relativno kratkom vremenskom razdoblju (Holmes i Holmes, 1996).

Rana istraživanja mnogostrukih ubojstava najčešće se sastoje od *post hoc istraživanja* pojedinih slučajeva baziranih na psihoanalizi (Arieti i Shreiber, 1981) ili na kliničkom iskustvu (Brittain,

1967), a takva je istraživanja iznimno teško podvrgnuti detaljnoj analizi. Suvremene studije oslanjaju se na podatke prikupljene iz sekundarnih (i često nepouzdanih) izvora poput novinskih članaka, prijepisa suđenja i kriminalnih dosjea (Levin i Fox, 1985). Primarne studije koje sadrže intervju s počiniteljima bile su provođene od onih koji su imali pristup (npr. policajci), a to nužno utječe na dobivene podatke i na način njihove analize i interpretacije (Ressler i sur., 1988). Na dalje, takve studije često pate od velikih metodoloških nedostataka i pogrešaka prilikom izbora uzoraka populacije, koji se onda ne mogu i ne smiju smatrati reprezentativnima za neameričke populacije, a opet se često generalizira.

Studije serijskih ubojstava sklone su postojanju u akademskoj izolaciji. Mnoge se povezuju s psihijatrijom (Abrahamsen, 1973) ili s neobičnom pseudobiologijom koja utjelovljuje bilo kakve biološke teorije kriminala koje su u tom trenutku popularne, npr. genetičku teoriju, teoriju dijete ili teoriju temperature mozga (Leyton, 1983). Sociološki uvid nastoji se iznijeti samo u ponekad zaista izvrsnim studijama pojedinačnih slučajeva pisanima za širu populaciju (Masters, 1993). Akademski istraživači odbacuju takve studije, ali paralelno sami ne pružaju nikakvu alternativnu metodologiju za rigoroznija istraživanja. Novinarska istraživanja često su previše zaokupljena fascinacijom populacije morbidnošću da bi bila od veće koristi (Douglas i Olshaker, 1996).

Nadalje, postoji problem u načinu na koji je serijsko ubojstvo percipirano. Neki smatraju da tema kojom su javnost i mediji toliko fascinirani nije „vrijedna“ rigoroznih znanstvenih istraživanja. Drugi tvrde da toliko užasan, gnusan i na prvi pogled odbojan zločin stoji sam za sebe i nije predmet postojećih tipova kriminološke istrage koji se primjenjuju (često uspješno) na druge oblike zločina, te da se ne može rasvijetliti nikakvom „perifernom literaturom“ (onom koja se ne odnosi direktno na serijsko ubojstvo).

Cilj rada je davanje uvida u etiološke modele koji objašnjavaju problematiku serijskih ubojstava.

BIOLOŠKI PRISTUPI SERIJSKOM UBOJSTVU

Biološke teorije zločina prati relativno loš ugled još od pokušaja da se povežu kriminalitet i fizički izgled. Iako se ne radi o detaljnoj psihološkoj studiji, Ressler i sur. (1988) nisu našli nikakve

značajnije abnormalnosti u vanjskom izgledu serijskih ubojica. No, ipak su detaljnije studije (što je omogućio brzi napredak biomedicinske tehnologije) uspjele identificirati neke genetske, anatomske, biokemijske i psihološke karakteristike koje bi mogle utjecati na pojačan rizik pojavljivanja određene vrste kriminalnog ponašanja.

Evolucijski i etološki pristupi

Želja za moći mogla bi imati korijene u svijetu prirode. Tu se cilja na *želju za opstankom i preživljavanjem najjačih*, pa makar i na štetu drugih jedinki. Takvo ponašanje specifično je za sve populacije. Darwin (1871; prema Blažeković, 2002) poistovjećuje proces seksualnog izbora sa borbom između muškaraca za voljne ženke. U svrhu osiguravanja prava na parenje, prinuda i sila često su proučavane kod životinja. Takva su opažanja navela autore poput Smutsa (1992) da stave muško nasilje nad ženama u okviru evolucije. Drugi autori (Lorenz, 1966) smatraju nasilje kompleksnim oblikom *prilagodbe ponašanja*, a ne patologijom. Takva objašnjenja mogli bismo primijeniti i na serijska ubojstva, ali bilo bi zaista naivno zaključiti kako su serijski ubojice jednostavno ljudi koji se nisu sposobni othrvati svojim *atavizmima*. Glavna zamjerka gore navedenim pristupima leži u činjenici da prilikom serijskog ubojstva rijetko dolazi do razmjene genetičkog materijala, a čak i ako dođe, objekt zločina je ubijen. Dakle, postupci serijskog ubojice protive se evolucijskoj želji za preživljavanjem.

Rezultati iz eksperimenata sa životinjama mogli bi biti izuzetno važni za proučavanje etiologije serijskih ubojstava: miševi koji su u borbama izašli kao pobjednici, kasnije će izazivati nove borbe, a oni koji su bili poraženi, nastojat će ih izbjegavati (Ginsberg i Allee, 1942). Lako ćemo povući paralelu. Zato što je prvo ubojstvo donijelo zadovoljstvo (u vidu postizanja dominacije i seksualne satisfakcije), ubojica će željeti ubijati i dalje. Zaista, ubojice kojima prvo ubojstvo ne pričinilo nikakvo zadovoljstvo, vjerojatno će prestati i neće postati serijski ubojice. (Ressler i sur., 1988)

Ipak, teško je primjenjivati rezultate dobivene iz eksperimenata sa životinjama apstraktan pojam kao što su serijska ubojstva. Relativno je lako izvesti eksperiment sa životinjama koji će dati neke zaključke i o ljudskom ponašanju, ali uvijek se mora uzeti u obzir da samo ljudi imaju *moralne i zakonske proskripcije o neubijanju*. Životinje svoje bio-psiho-socijalne ciljeve ostvaruju bez društvene inhibicije.

Neurološki čimbenici

Opisi slučajeva mnogih serijskih ubojica navode da su pomoću CT-a, EEG-a i neuropsihijatrijskih testiranja kod njih pronađene *traume i nepravilnosti mozga*. Drugo neuropsihijatrijsko objašnjenje seksualnih serijskih ubojstava ponudio je Money (1990). On navodi kako se „*parafilni napadi*“ od kojih navodno pate seksualni serijski ubojice odvijaju paralelno sa *psihomotornim napadima epilepsije* lokalizirane u temporalnom režnju.

Neurološka retardacija jedan je od vodećih objašnjenja za agresivnost. Williams (1969) navodi kako izuzetno agresivni zatvorenici imaju veću koincidenciju nepravilnosti EEG-a (57%) od drugih zatvorenika koji su počinili jedan veći zločin (12%). Promjene na EEG-u lokalizirane su u *temporalnom režnju*, koji je povezan sa ličnosti, emocijama i ponašanjem. EEG psihopata koji su optuženi za ubojstvo specifični su i imaju naročito nepravilan oblik. (Stafford-Clark i Taylor, 1949). Čini se da se te nepravilnosti kod psihopata pomalo smanjuju ili potpuno nestaju s godinama. To se slaže s uobičajeno manjim opsegom antisocijalnog ponašanja psihopata u kasnijim godinama.

Neurološka istraživanja su velikim dijelom usmjerena na *diencefaličke strukture - talamus i hipokampus*, za koje se smatra da imaju izravan utjecaj na agresivno ponašanje, kao i na povezivanje stimulusa (podražaja) s pozitivnim ili negativnim emocijama. Nepravilnosti talamusa mogle bi objasniti nemogućnost serijskog ubojice da suosjeća sa žrtvama (Sears, 1991). Nadalje, talamus je povezan i sa patološkom aktivacijom straha i borbenog ponašanja (iskustva koja stvaraju averziju), kao i sa oralnim i seksualnim funkcijama (ugodna iskustva). Kada je jedno područje stimulirano, podražaj se može proširiti na druga područja, proizvodeći ugodu povezanu s nasilnim djelima (Maclean, 1962). Kada su stimulirana određena područja u hipokampusu, pogotovo ona straga, ispoljava se agresivno ponašanje. Zaista, možemo izmamiti različite oblike agresije. Neka će područja izmamiti nasilni, neprijateljski ispad bijesa, dok će druga izazvati podmukliju, proračunatu agresiju, tipičnu za serijske ubojice.

Hipotalamus također igra ulogu u retikularnom aktivacijskom sustavu, koji može blokirati, inače stimulativnu aktivnost, da dođe do moždanog korteksa. Spominje se kako bi taj mehanizam mogao biti odgovoran za kroničnu slabiju pobuđenost kod psihopata, što može dovesti do antisocijalnog ponašanja koje je u tom slučaju samo pokušaj da

se poveća razinu pobuđenosti korteksa (Bartol, 1980). Takva je hipoteza pogotovo privlačna prilikom objašnjavanja serijskih ubojstava motiviranih osjećajem ushićenja. Intenzitet i frekvencija ubojstava s vremenom se povećavaju (da bi se zadržalo optimalno nadražanje) jer se retikularni aktivacijski sustav prerano navikne na čin ubojstva. No, kao i mnoge druge, niti ova teorija nije testirana na reprezentativnom uzorku serijskih ubojica.

Uloga neke *traume glave* može uzrokovati široki spektar kognitivnih i bihevioralnih nedostataka. Izloženost *toksinima* i raznim *lijekovima*, te *drogi* mogu također uzrokovati oštećenja mozga. Otnow Lewis i sur. (1986) otkrili su da je u uzorku od 15 zatvorenika osuđenih radi ubojstva, svaki od njih pretrpio barem jedan težak udarac u glavu. Obično je udarac nastupio kao posljedica pada, automobilske nesreće, nezgode na dječjem igralištu ili fizičkog zlostavljanja. Na žalost, takva su istraživanja bez neke veće vrijednosti bez nalaza dobivenih CT-om, koji bi dokazali da su udarci uzrokovali fizičke posljedice. Kod vrlo malog broja serijskih ubojica neurološka su oštećenja ipak dokumentirana. Nalazi H. Lucasa pokazuju proširenja sulkusa temporalnog režnja i leziju u ili blizu limbičkog korteksa, vjerojatno kao posljedicu trauma nastalih uslijed fizičkog zlostavljanja. Prosuđuje se kako i neki drugi serijski ubojice, kao npr. B. Long i G. Shaefer, pate od neuroloških oštećenja (Otnow Lewis i sur., 1986).

Biokemijski pristupi

Posljednje studije su pokazale da količina *neurotransmitera* može značajno utjecati na *kortikalne i subkortikalne mehanizme* odgovorne za agresiju i nasilje (Dorfman, 1984). Posebno značajnom smatra se *5-hidroksiindoleacetatna kiselina (5-HIAA)*, metabolički bi-produkt neurotransmitera *serotonina*. Čini se da je neobično niska koncentracija te kiseline u cerebrospinalnom likvoru karakteristična za neprestano agresivne i antisocijalne muškarce.

To je dovelo do spekulacija o utjecaju serotonina na agresivno ponašanje i antisocijalne poremećaje (upleten je u skoro svaku biokemijsku teoriju ili mentalni poremećaj). Serotonin i nepravilnosti drugih neurotransmitera mogle bi stoga igrati značajnu ulogu u obrani serijskih ubojica na sudu.

Hormonalni faktori mogli bi također igrati važnu ulogu. *Androgeni* (ili „muški“ hormoni, npr. testosteron), kao i drugi hormoni, mogu, ili imati direktan utjecaj na fiziološke mehanizme upravl-

janja ponašanjem, ili tako organizirati razvoj ljudskog mozga da učini neka ponašanja vjerojatnijim oblikom reagiranja. Žene izložene prekomjernim količinama androgena pokazuju muške karakteristike kao što je pojačana agresija no takav učinak može biti i rezultat različitih načina odgoja. Ne postoje pouzdani podaci o ulozi testosterona u serijskim ubojstvima, ali Money i Erhardt, (1972; prema Dorfman, 1984), primjećuju kako je razina testosterona kod nasilnih silovatelja neobično velika, u odnosu na nenasilne silovatelje. Ne zna se točno ima li testosteron direktan utjecaj na nasilno ponašanje, iako se za seksualne prijestupnike kao ekstreman oblik terapije jako dugo primjenjivala kastracija.

Olweus (1998) je otkrio da postoji negativna veza između razine *adrenalina* (hormona odgovornog za uzbuđenje) i agresije. Ovo se otkriće slaže s hipotezom da neki pojedinci (i moguće serijski ubojice) trebaju (i traže) stimulaciju kroz nasilne postupke. Slaba proizvodnja adrenalina može biti uzrok dosade i *anhedonije* (izostanak užitka pri pojavama koje u normalnim uvjetima izazivaju taj osjećaj) koju proživljavaju psihopati.

Uloga drugih kemijskih elemenata u agresivnim poremećajima također je dugo istraživana. Dorfman (1984) izvodi eksperimente u kojima su nasilni delinkventi pokazali neobično povišenu koncentraciju *kadmija* i *olova*. Takav je biokemijski profil odgovarao i serijskom ubojici H. Lucasu.

Moguća uloga genetike

Iako ne postoji „gen za serijsko ubojstvo“, provode se mnoga istraživanja o genima vezanima uz kriminal općenito. Studije na posvojenoj djeci pokazale su kako postoji 4 puta veća vjerojatnost da djeca odvojena od svojih roditelja odmah nakon rođenja postanu kriminalcima, ako su im biološki roditelji bili kriminalci (Dorfman, 1984). Postoje mnoge takve studije (Hutckings i Mednick, 1977, Dorfman, 1984), ali u principu nisu smatrane primjenjivima na zločine poput serijskih ubojstava.

RAZVOJNI I PSIHOLŠKI PRISTUPI SERIJSKOM UBOJSTVU

Psihološki modeli bazirani su u suštini na „normalnom“/“tipičnom“ ponašanju. Dok mnoge psihološke etiološke teorije zalaze u domenu psihijatrije i sociologije, razlika između psihijatrije i psihologije rijetko se ističe kada se radi o serijskim ubojstvima. No, ovdje su se autori ipak potrudili

razlučiti koje su to razlike. Koristili su istraživanja koja se baziraju na empirijski i eksperimentalno dobivenim modelima ljudskog i životinjskog ponašanja. Mnoge od navedenih teorija (npr. zlostavljanje u djetinjstvu), mogle bi biti svrstane i unutar socio-kulturalnog pristupa serijskom ubojstvu, međutim ovdje su proučavane kako bi se uočilo koji su to faktori koji pridonose profilu iskrivljenog psihološkog razvoja i njemu pridružene spoznaje, a ne u okviru jednostavne „neadekvatne socijalizacije“.

Psihodinamske teorije

Lowenstein (1989; prema Blažeković, 2002) se u objašnjavanju serijskog ubojstva poziva na Freudovske koncepte *neriješenih seksualnih konflikata, infantilnosti i pretjerane majčinske brige za dijete ili pak odbacivanje djeteta*. Gallagher (1987) potvrđuje da abnormalno i nasilno ponašanje proizlazi iz konflikata između *ida* (urođenih ljudskih potreba i želja) i *superega* (mračnog dijela ljudske ličnosti), koji su nastali radi neriješenih iskustava iz djetinjstva. Sears (1991) opisuje kako osjećaj krivnje sprečava ubojicu da doživi potpuno seksualno zadovoljenje i da mora nanositi bol svojoj žrtvi do one mjere do koje će ona biti prisiljena da mu „oprosti“. Levin i Fox (1985) se pak koncentriraju na ubojčin *kompleks inferiornosti*. Primijetili su da je seksualni odnos svojstveniji serijskim ubojicama nekrofiličarima i to zato što ih truplo ne može odbaciti, ne može biti nevjerno i ne postavlja nikakve seksualne zahtjeve. Nadalje, može biti da serijski ubojica smatra da čini „nešto važno“ time što ubija (to se ponekad vidi kroz namještena mjesta zločina), te na taj način prevladava osjećaje inferiornosti i nesposobnosti. Uzimanje trofeja od svojih žrtava i ponekad snimanje ubojstva služi mu kao podsjetnik na njegovo „djelo“.

Mržnja prema značajnoj ženskoj osobi (obično je to majka) i *Edipov kompleks* također su uočeni u slučajevima mnogih serijskih ubojica (Mitchell, 1997). Žrtve Teda Bundyja nalikovale su njegovoj zaručnici, koja ga je prezrela. E. Kemper izjavio je kako bi njegove žrtve možda bile pošteđene, da je samo prvo ubio svoju majku. Agresija je bila kanalizirana na druge žene, a zapravo je bila uperen prema majci. Ipak, mnogi serijski ubojice ne pokazuju mržnju prema ženama (a postoje i homoseksualna ubojstva poput onih J. Dahmera). Weinschel i Calet (1972; prema Blažeković, 2002) vide sakaćenje kao želju ubojice da ponovno uđe u majku i istraži njeno tijelo.

Hipoteza frustracije/agresije

Freud (prema Abramamsen, 1985) je smatrao da se agresivna energija gomila unutar ličnosti, te da se ona mora periodički otpustiti, prije nego što dosegne opasnu razinu. To oslobađanje od negativne energije naziva *katarza (pročišćenje)*. Teorija o gomilanju agresije čini se točnom, jer su i sami serijski ubojice govorili o tome (npr. D. Berkowitz) (Abramamsen, 1985). Drugi pak smatraju da se frustracije u nama prirodno same razgrađuju, nestaju, te da ne opravdavaju nasilje (Bartol, 1980).

Novija viđenja te teorije uzimaju u obzir i povećanu sklonost agresivnom ponašanju. Osim agresije, kao načina odgovora na frustracije, navode i povlačenje, disperziju frustracije uz pomoć neke društveno prihvaćene metode (npr. bavljenje sportom), te jednostavno mirovanje (Blažeković, 2002). Kojim ćemo putem krenuti ovisi o individualnim razlikama i situacijskim faktorima. Serijski ubojice vjerojatno su skloniji biranju agresije zahvaljujući „neadekvatnoj socijalizaciji“ ili nedostatku obrambenih mehanizama za nošenje sa stresnim situacijama.

Razvojni pristupi

MacDonald (1963; prema Blažeković, 2002) otkriva kako su u ranom djetinjstvu ponašanja poput enureze (mokrenje u krevet), piromanije i mučenja životinja zajednička mnogim sadističkim ubojicama. Zajedništvo tih simptoma naziva se MacDonaldova trijada. Hellman i Blackman (1966) vjeruju kako je mokrenje u krevet oblik sadizma i neprijateljske pobune prema roditeljima (oštećivanje i mazanje kreveta i plahti, te uzrokovanje roditeljske zabrinutosti). Paljenje požara s nasiljem i mučenjem životinja, samo je još jedan od oblika pobune. Ovoga puta protiv društvene norme kako se životinje trebaju smatrati prijateljima. Ova se teorija ne smije uzimati zdravo za gotovo, već bi se trebalo provesti retrospektivno istraživanje, koje bi pokazalo koliki je broj djece kod kojih postoje sva tri simptoma, a nisu se razvili u serijske ubojice.

Nesvjesni konflikt koji nastaje u prve dvije godine djetetova života također je jedan od faktora koji uzrokuju naginjanje agresivnom ponašanju (Abrahamsen, 1985). Tome mogu pogodovati i sljedeći elementi iz djetinjstva: seksualno zlostavljanje, fizičko zlostavljanje i napuštanje.

Ako je Jung (prema Abrahamsen, 1985) bio u

pravu i mučeni se zaista pretvaraju u mučitelje, onda zlostavljanje djece igra ogromnu ulogu u genezi serijskih ubojica. Zlostavljanje stvara nepovjerenje, nesposobnost uspostavljanja dubljih prijateljstava, seksualnih veza, osjećaja ljubavi i vlastite vrijednosti, nedostatak društvenih vještina, osjećaj bespomoćnosti, nesposobnosti donošenja odluka, nesposobnosti planiranja životnih ciljeva, i poteškoće u iskazivanu teorija.

Također, vjerojatno je da zlostavljanje igra ulogu u razvoju psihijatrijskih bolesti (npr. psihopatske poremećaje). Brown (1984) otkriva da emocionalno zlostavljanje korelira sa kasnijim delinkventnim ponašanjem, ali iznenađujuće, da fizičko ne korelira.

Seksualno zlostavljanje pogotovo može uzrokovati povlačenje u svijet mašte. Kako bi se zaštitila, psiha stvara privid o tome kako se zlostavljanje zapravo događa nekome drugome. Povlačenje može uzrokovati razvoj bogatog svijeta mašte koji spominju mnogi serijski ubojice. Te fantazije mogu uključivati zadovoljenje moći, dominacije, koja zlostavljanom djetetu toliko nedostaje u stvarnom životu (Greswell i Hollin, 1994).

Retvitch (1980) ističe važnost ambivalentnog majčinog odnosa prema djetetu. Ona se ponaša prezaštitnički, ili odbacuje dijete. Odnos oca može biti posebno hladan, suzdržan, autoritaran i grub (fizičko kažnjavanje) (Brittain, 1967).

Psihoanalitički pristupi

Postoje osobine ličnosti koje pridonose kriminalnom ponašanju ubojica, pogotovo serijskih. Impulzivnost, nedostatak empatije i manjkave društvene vještine osobine su primijećene kod muškaraca Tipa A (Price, 1982). Tipovi A lako se prepoznaju po kompetitivnom i agresivnom ponašanju, tipičnom za serijske ubojice poput J. Gaceya. Ponašanje Tipa A povezano je također sa antisocijalnim i narcisoidnim ponašanjem, egocentrizmom i hipersenzibilnosti na kritiku.

Berkowitz (1993) uočava razliku između instrumentalne agresije i emocionalno-reaktivne agresije. Vjerojatno je da kod serijskih ubojica postoji spoj oba tipa. Agresija može bit instrumentalna, ali služi u svrhu zaustavljanja negativnog viđenja sebe, frustracija i sl.

Ako se inteligencija može opisati kao osobina ličnosti, onda je vjerojatno da su serijski ubojice veoma inteligentni. Upravo im ta inteligencija pomaže da izbjegnju ruci pravde (Ressler i sur., 1988).

Ovisnički pristup – «ubojstvo kao fix»

Hipoteza koja govori o frustracijama i gomilanju agresije, te o neugodi koju ubojice osjećaju između ubojstava, koje na njih djeluje kao „fix“, nameće zaključak da se radi o ovisničkom ponašanju (poput onog uzrokovanog drogom ili alkoholom). I, zaista, jedan od serijskih ubojica izjavio je kako rastuća napetost koju osjeća između ubojstava podsjeća na „rastuću potrebu za pićem“ (Škrapec, 1996). Nakon što se oslobodio napetosti, opušten, ubojica konačno može spavati. Ispunjava ga osjećaj spokoja. Stres može biti stimulus i za zadovoljavanje ovisnosti o nekoj substanci (npr. alkohol) i za zadovoljavanje ovisnosti o nekom procesu (npr. kockanje kao adrenalinski „fix“ ili epizoda serijskog ubojstva). Kao što je ovisan o pornografiji ili seksu, serijski ubojica je ovisan i o ubijanju.

Postoje značajne razlike između klasičnih ovisnosti i serijskog ubojstva, ako u ničemu, onda barem u frekvenciji uzimanja „fixa“ i dužini refrakcijskog perioda. Ipak, čini se da neki serijski ubojice zaista pokazuju ovisničke porive, pogotovo kako im se karijera bliži kraju, kada elementi planiranja i kontrole počinju slabiti i dođe do dezorganizacije. Serijski ubojica, J. Dhamer, izjavio je: „Na kraju mi više ništa nije pružalo užitak. Ništa. Pogotovo blizu samog kraja, kada su se stvari samo počele gomilati, osoba za osobom, zadnjih 6 mjeseci. Osjećao sam se...nagonjen da nastavim.... sve češće i češće dok nije postalo previše – potpuno preopterećenje. Nisam to više mogao kontrolirati.“ (Masters, 1993:189)

Bihevioristički ili operantni proces

Ovisnički pristup serijskom ubojstvu priznaje *operantno kondicioniranje*. Nagrada je užitak koji ubojica osjeća kada ubije. Ta nagrada je pozitivno potkrepljenje koje povećava vjerojatnost ponavljanja ubojstva. Činjenica da nisu kažnjeni za svoja nedjela može biti još jedan značajan izvor motivacije za buduće prijestupe.

Proces klasičnog kondicioniranja funkcionira na taj način da učestalo uparivanje fantazija sa orgazmom rezultira njihovim potrebama za seksualnim vlasništvom. Porast produkcije „snuff filmova“ (u kojima je ubijen glumac ili glumica tijekom scene spolnog odnosa) signalizira da postoji tržište za takve materijale (Škrapec, 1996). Publika postaje sve manje osjetljiva na sadržaj. Monyjeva (1990) „*patološka aktivacija*“ (povezuje transmisiju poruka u mozgu sa sadržajem napada u

isto vrijeme kad i poruke sa seksualnim sadržajem) može biti uvjetovana klasičnim kondicioniranjem takvim materijalima.

Povećavanje broja serijskih ubojstava može biti uzrokovano sve manjom osjetljivošću na nasilje i seks, koju proizvode mediji neprestanim prikazivanjem takvih materijala (Wilson, 1988). Oba tabua danas su sve prihvaćenija u modernom Zapadnom društvu. Moglo bi se dogoditi da javnost postane permisivnija i da se smanje kazne za seksualne delikte. Ovo nas opet vodi u debatu o negativnim učincima nasilja i pornografije.

Kognitivni pristupi

Uloga fantazije u serijskom ubojstvu potvrđuje važnost uzimanja u obzir kognicije (spoznaje) u svakom sinergičkom pristupu. Vjerojatno je da serijski ubojice dijele zajedničke stavove i uvjerenja, npr. podcjenjivanje ljudi, viđenje svijeta kao nepravednog mjesta, viđenje autoriteta i života kao nestalnih, opsesija s dominacijom putem agresije, autoerotične sklonosti i vjerovanje da su fantazije stvarne (FBI, 1985a). Moramo pretpostaviti da serijski ubojica da bi mogao počinuti zločin: 1. nikada nije stekao inhibitorni sustav uvjerenja, ili 2. da je morao razviti načine *savladavanja* takvog sustava.

Mnogi autori, poput Berkowitz (1993), smatraju da poticanje na agresiju može biti rezultat čovjekova neugodnog stanja. Studije na životinjama pokazale su kako će većina životinja napasti druge životinje ako ih zatvorimo i izložimo neugodnim podražajima (npr. elektro-šokovi). Kod ljudi, porast agresije može biti rezultat neugodno visoke temperature, dima cigareta i „odvratnih scena“ (Berkowitz, 1993). Takvi podražaji mogu proizvesti ljutnju ili strah. Stupanj straha i ljutnje s vremenom sve više raste. Možda serijski ubojice pate od nemogućnosti da spriječe bujanje negativnih emocija do te mjere da se pretvore u nasilno ponašanje.

Holmes i Holmes (1996:76) smatraju da je za serijskog ubojicu specifično iskrivljeno razmišljanje koje ga navodi da vjeruje kako je dominantan nad svima oko sebe. Kada to viđenje sebe bude poljuljano realnim ili imaginarnim podražajem („psihološki pad“), ubojica postane nasilan ne bi li na taj način popravio vlastitu sliku sebe. Strah i očaj žrtve potvrđuju njegovo poremećeno mišljenje kako je on „veličanstveno, onipotentno biće kakvim se oduvijek smatrao“

PSIHIJATRIJSKI PRISTUPI SERIJSKOM UBOJSTVU

Ako je uloga psihijatrije da objasni i tretira ljudsko ponašanje koje odstupa od „normalnog“, onda je rasvjetljavanje serijskih ubojstava zasigurno jedan od njenih krajnjih ciljeva.

Iako je samo 20% serijskih ubojica psihijatrijskih pacijenata (Myers i sur., 1993), psihijatrija je uvijek bila konstantan uzor u objašnjavanju serijskog ubojstva. Postupci serijskih ubojica često su smatrani toliko strašnima i neshvatljivima da je jedino logično objašnjenje kako počinitelj *mora* biti lud. „*Re ipsa loquitur*“ («*postupak govori sam za sebe*») pristup je opasan, jer se veliki broj studija (Teplin, 1985) ne slaže sa stereotipom mentalno bolesne osobe kao nužno nasilne i opasne. Možda smo skloni posezati za psihijatrijskim objašnjenjima, jer serijski ubojice predstavljaju moćan Freudovski *id* koji „stanuje“ u svima nama (Myers i sur. 1993). Nadalje, ubojičin čin narušava naše viđenje svijeta kao predvidivog, stabilnog mjesta, gdje stavljamo veliki naglasak na sigurnost i zaštitu (Heider, 1958; prema Myers i sur., 1993).

Kako god bilo, mnoga ponašanja i rezoniranja serijskih ubojica zaista podilaze izravnim psihopatološkim objašnjenjima. Zato će u ovom poglavlju biti proučeni aspekti serijskog ubojstva kroz modele bolesti.

Psihoze i shizofrenija

Jasno je da javno vidljiva psihotična bolest (pogotovo ona okarakterizirana pretežno pozitivnim simptomima paranoidne prirode) ima direktan utjecaj na neke postupke serijskog ubojice (serijski ubojica vizionar), ali taj tip utjecaja je ili neuobičajen, ili se dokazi koji idu u prilog tome jednostavno ignoriraju na sudu.

Lunde (1976) smatra da su svi serijski ubojice ljudi, te da ta ludost zauzima jednu od dvije forme: 1. paranoidna shizofrenija okarakterizirana pozitivnim psihotičnim simptomima (auditorne i vizualne halucinacije i zablude, pogotovo one grandioznog, religioznog, sumnjivog, agresivnog i proganjalačkog sadržaja), ili 2. seksualni sadizam (stanje okarakterizirano mučenjem, ubijanjem i sakačenjem drugih osoba).

Bitno je naglasiti da bi više serijskih ubojica bilo proglašeno nevinima radi mentalne bolesti, kada ne bi postojao toliki javni i pravni pritisak da se njihovi zločini kazne. U skladu s time, mora

se biti oprezan u interpretaciji sudskih izvješća koja proglašavaju optuženika mentalno „zdravim“. MacCulloh i sur. (1983) navode stajalište kako je moguće, čak i kao postoji psihotična bolest, da je ona paralelna i nepovezana sa seksualnim sadizmom.

Psihoze nisu uvijek kompatibilne sa zločinom serijskog ubojstva. Otežavajući efekti ozbiljne shizofrenije ne pomažu prilikom izbjegavanja uhićenja.

Poremećaj mnogostruke ličnosti (MPD) i disocijativni poremećaji

Dijagnoza *poremećaja mnogostruke ličnosti* (eng. *Multiple Personality Disorder - MPD*) pojavila se u obranama većeg broja uhvaćenih serijskih ubojica. Radi se o psihološkom poremećaju, koji se ponekad može javiti i kao simptom shizofrenije. Osoba pokazuje dvije ili više razdvojenih ličnosti, od kojih svaka funkcionira kao zaseban entitet. Čini se da mnogi serijski ubojice imaju „dvije strane“- jednu koju pokazuju u društvu i drugu koja čini neopisive zločine (Mitchell, 1997). Ovaj je poremećaj izložen mnogim kritikama od strane psihijatarata i mnogi ga odbijaju prihvatiti kao istinski poremećaj.

Disocijacija (nedostatak integriranosti misli, osjećaja i iskustava u svijest) je često promatrana kao fenomen iz života serijskog ubojice (Egger, 1990). Poremećaj se može smatrati primjerom spontane autohipnoze (Bliss, 1986). Pa ipak, disocijativno ponašanje serijskog ubojice može nastati i kao produkt psihopatije (Giannangelo, 1996), te rijetko doseže takvu razinu da bi se mogle donijeti dijagnoze amnezija, depersonalizacije, PTSP-a ili sl. na temelju kriterija opisanih u DSM-IV.

Neurotski poremećaji

Nekoliko autora smatra neurotske poremećaje temeljnim faktorima u etiologiji serijskih ubojstava. Pa tako Hirose (1979; prema Blažeković, 2002) navodi depresiju kao jedno od bitnih obilježja ličnosti serijskih ubojica. Singh (1979; prema Blažeković, 2002) smatra da imaju više izražen psihoticizam i neuroticizam od drugih ljudi. Iako se tradicionalno ne razmišlja o povezanosti raspoloženja s počinjenjem serijskog ubojstva, neki autori (Holmes i Holmes, 1996) govore o „*psihološkom padu*“ koji prethodi samom činu u seriji ubojstava. Neposredno prije nego što donese odluku da napadne, serijski ubojica prvo doživi

nagli i brzi psihološki pad, ekstremnih razmjera, koji ne može niti tolerirati, niti se može s njime nositi na neki racionalan način .

U istraživanju Resslera i sur. (1998) samo 16% ispitanika tvrdi da njihovi zločini nisu bili planirani, a 34% opisuje kako su se našli u emocionalnom stanju sličnom frustraciji, neprijateljstvu, ljutnji i sl. To ih je stanje navodno učinilo „spremnima da iskoriste priliku“ (to je stanje analogno Holmesovom i Holmesovom (1996) stanju „emocionalnog pada“ koje se objašnjava u poglavlju o Kognitivnom pristupu). Mawson (1987) smatra da je moguće da netko tko je do tada poštovao zakon počini kazneno djelo kada se udruže neki stresni događaj i nedostatak ili urušavanje socijalnih veza.

Uloga psihopatije

Psihopatski poremećaj ličnosti (Psychopathic personality disorder, PPD) je postojani poremećaj ili manjkavost uma koji rezultira neobično agresivnim ili neodgovornim ponašanjem, koje nije uzrokovano psihozom ili nekom drugom mentalnom bolešću (Mitchell, 1997).

Psihopati (koristi se i termin sociopati) se ponašaju na društveno neprihvatljiv način, iako izvana mogu pokazati šarm i visoku inteligenciju. Kako često imaju kontradiktoran i neprijateljski odnos s drugima i samima sobom, mogu za sobom ostavljati karakterističan „lanac kaosa“ (Reid, 1978). Pokazuju nedostatak kajanja, površne emocije, impulzivnost, grandiozan osjećaj vlastite vrijednosti i nedostatak dugoročnih ciljeva (Hare, 1991). PPD je posebno povezan sa sklonošću nasilnim zločinima (Serin, 1991; prema Blažeković, 2002:8).

Očita je neposredna sličnost između osobina serijskih ubojica i psihopata. Pa ipak, čak i ako pojam psihopat odgovara serijskom ubojici, on nam ne daje uvid u kauzalitet fenomena. Je li serijsko ubojstvo ekstreman oblik psihopatskog ponašanja, ili serijski ubojice i psihopati samo dijele zajedničke karakteristike? Jasno je da nisu svi serijski ubojice psihopati (postoje serijski ubojice koji su pokazali visok stupanj kajanja za počinjena kaznena djela), ali dakako da postoji određeni broj onih ubojica (npr. C. Olson), koji nastavljaju mučiti obitelji svojih žrtava pišući im pisma (Mitchell, 1997).

Uloga parafilije i seksualnih fantazija

Studije poput one Resslera i sur. (1988) otkrile su pregršt oblika seksualnog ponašanja, od kojih je

81% osuđenika stavilo pornografiju na prvo mjesto svojih seksualnih interesa. Spomenuta pornografija često sadrži oblike parafilije (seksualnih perverzija) u kojima uživaju serijski ubojice: nekrofilija, sadizam, ekshibicionizam, transvestizam, voajerizam, frotaza (vrhunac spolnog užitka postiže se trljanjem spolnog organa o odjevenu osobu suprotnog spola), kompulzivna masturbacija, pikerizam (spolni užitak postiže se probadanjem osobe i puštanjem njene krvi), koprofilija (korištenje fekalija prilikom spolnog čina) i zoofilija (spolne aktivnosti sa životinjama).

Prentky i sur. (1989) uočili su da se parafilija zamjetno više javlja među serijskim ubojicama nego među ostalim ubojicama. Pogotovo su česti fetišizam i transvestizam.

Pojačana uloga *fantazije* kod serijskog ubojice može biti posljedica: 1. strukture ličnosti koja pogoduje fantaziranju, ili 2. okolnosti iz djetinjstva i(li) odrasle dobi koje su uzrokovale povlačenje u fantastični svijet mašte i sanjarenja (npr. kako bi dijete „pobjeglo“ iz svijeta u kojem je zlostavljano i(li) zanemarivano). To je MacCullocha i sur. (1983) navelo da zaključuje kako se čini da su zločini poput seksualnog sadizma i serijskog ubojstva vođeni „unutarnjim okolnostima“. Fantazije se rađaju i hrane unutar uma i na početku se samo u njemu i odigravaju. Rano ismijavanje ponašanja osobe koja živi u svojem svijetu pobuđuje onda i direktno napadno i agresivno ponašanje.

Uloga parafilije u serijskom ubojstvu može biti toliko ekstremna da nas navodi da se zapitamo nije li ubojstvo samo nuspojava agresivne, seksualne epizode. Holmes i Holmes (1996:76) citiraju riječi jednog serijskog ubojice: « ... žrtva se može usporediti s papirnatom čašom, iz koje uzimamo duge i zadovoljavajuće gutljaje vode. Jednom kada vode više nema, a naša je žeđ ugašena, čaša gubi svoju svrhu; beskorisna je i zato može biti zdrobljena bez razmišljanja i odbačena, kao da nikada nije ni postojala...“. Jednako tome, jednom kada se nasilje serijskog ubojice istroši, žrtva mu je od koristi koliko i prljava, iskorištena papirnata čaša.»

To se poklapa sa zločinima P. Kuertena, koji je zadovoljavao svoje pikerističke sklonosti (bodući žrtve ili udarajući ih čekićem po glavi) onoliko dugo koliko mu je trebalo da doživi orgazam (Berg, 1954). Ako bi zadovoljenje došlo nakon samo nekoliko uboda i udaraca, žrtva bi često preživjela. On je tako ubijao radi *spleta okolnosti*, a ne zato što je to tako *planirao*, navodi Škrapec (1996).

Serijski ubojice imaju strahovitu sposobnost vizualizacije, koja je vjerojatno obogaćena izloženosti nasilnoj pornografiji (Škrapec, 1996). Slikovito pamćenje omogućuje im da se prisjećaju zločina do najnevjerojatnijih detalja. Kako u realnosti nikada ne mogu istinski zadovoljiti svoje fantazije, potraga za većim zadovoljstvom navodi ih da nastave s ubijanjem. Empirijska istraživanja potvrđuju također da će s vremenom ubojstva postajati sve teža i okrutnija.

Kod isticanja uloge fantazije u serijskom ubojstvu, najveći problem leži u činjenici da mnogi ljudi imaju fantazije o sadističkom seksu, pa ipak nikada nisu niti pomislili da bi ju mogli ostvariti. Zaista, fantazija može biti *nadomjestak* za ponašanje. Neki pak prakticiraju seksualni sadizam, ali na kontroliran način i sa partnerima koji na to pristaju. Blagi seksualni sadizam je sve manji tabu u modernom društvu. Nadalje, nasilna pornografija ima mnogo veću publiku nego serijska umorstva (Mitchell, 1997).

Zloupotreba psihoaktivnih tvari

Neka istraživanja donose saznanje da prevalencija poremećaja zloupotrebe psihoaktivnih tvari kod serijskih ubojica iznosi čak 50% (Dietz, 1990). Mnogi su serijski ubojice naveli kako su prije počinjenja zločina konzumirali drogu i alkohol (Sears, 1991). H. Lucas tvrdi da je prije većine počinjenih ubojstava pio značajne količine alkohola, te da je koristio amfetamine, marihuanu i LSD, ne bi li izdržao putovanje cijeli dan i noć, te da bi tada mogao počiniti zločin. Ideologije C. Mansona su gotovo zasigurno velikim dijelom nastale pod utjecajem droge (Sears, 1991).

Dakle, može se zaključiti da su alkohol i droga elementi koji olakšavaju počinjenje zločina, ali se ne može govoriti o njihovoj direktnoj uzročnosti u počinjenju serijskih ubojstava.

SOCIO-KULTURALNI PRISTUPI SERIJSKOM UBOJSTVU

Socio-kulturalne teorije serijskog ubojstva bile su tijekom godina uvelike preskakane, vjerojatno zbog osjećaja nelagode na samu pomisao da bi takav monstrozno zločin mogao biti proizvod društvenog okruženja ubojice. Ipak, smatramo da je moguće izdvojiti neke važnije sociološke teorije koje nam mogu pružiti bolji uvid u etiologiju serijskog ubojstva. U navođenju efekata koje društveno okruženje može imati na pojedinca, važno

je navesti i da on posjeduje svijest i vlastitu volju (Mitchell, 1997).

Strukturalni/ funkcionalistički pristup

Prema autorima poput Durkheima (1965; prema Singer, 1994), devijantnost i kriminal predstavljaju jedan slom društvenog konsenzusa u vezi s društvenim ciljevima i vrijednostima. Serijsko ubojstvo dobro se nadovezuje na Durkheimovu teoriju da je visoka stopa kriminala u mehanicističkim društvima rezultat osjećaja *anomije* ili bespomoćnosti, izgubljenosti u takvom društvu. Takva bi teorija mogla objasniti pojavu serijskih ubojstava u visoko razvijenim društvima, poput američkog, te također odgovara hipotezama autora poput Unnithana (1994), koji smatraju samoubojstvo i ubojstvo jednako vrijednim oblicima letalnog nasilja.

Teorija napetosti

Merton (1968; prema Blažeković, 2002) smatra da su društveni ciljevi i načini na koje se ti ciljevi ostvaruju naučeni. Neki ljudi imaju visoke aspiracije, drugi pak nemaju. Ipak, ako društveni ciljevi nadilaze strukturalne prilike, onda se *anomija* nadvlada „inovacijom“ (korištenjem društveno neprihvaćenih načina da se postignu društveno prihvaćeni ciljevi). U Zapadnom društvu, osobno se ispunjenje vrednuje kroz društveno prihvaćene ciljeve. U nemogućnosti da se osobno ispunjenje postigne na uobičajen način (npr. seksualni odnos sa partnerom koji je na to pristao), može se dogoditi da serijski ubojica posegne za društveno neprihvatljivim načinima postizanja društveno prihvatljivog cilja. U tom slučaju, on će smatrati opravdanim „uzimanje“ onoga za što mu je onemogućeno da to „zaradi“.

Predispozicija da se posluže nelegitimnim načinima postizanja društvenih ciljeva potvrđena je kod serijskih ubojica činjenicom da ih je 60% već počinilo neki zločin(e) i da su već bili osuđivani (Myers i sur., 1993).

Neadekvatna socijalizacija

Reinhardt (1962; prema Blažeković, 2002) i mnogi drugi istraživači navode manjkavu socijalizaciju kao etiološki faktor kako u ubojstvima, tako i u serijskim ubojstvima. Hazelwood i Douglas (1980:4) kažu: „Ubojica iz požude rijetko potječe iz okruženja punog ljubavi i razumijevanja. Vjerojatnije je da je bio zlostavljano i zanemareno

dijete koje je doživjelo mnoge konflikte u ranim godinama svojeg života, te se zbog toga nije moglo pravilno razviti i koristiti adekvatne sisteme učenja po modelu.“

Jasno je da neće sva djeca koja su tokom odrastanja bila zlostavljana i zanemarena postati serijski ubojice. Vjerojatno je da se *efekt* socijalizacije oslanja na kompleks interakcija između psiholoških i bioloških predispozicija i razvoja.

Spolne uloge

Postoji samo nekoliko primjera žena serijskih ubojica, a još ih je manje serijskih seksualnih/sadističkih ubojica (s tim da su one najčešće mnogostruki ubojice, ili masovni ubojice, ili su trovale tokom zdravstvene brige za nekoga). Žene su čak i kao partnerice prilikom ubojstava smatrane podčinjenima i manje krivima nego njihovi muški partneri (Blažeković, 2002).

Zašto prevladavaju muški serijski ubojice ?

Feministice daju jednostavno objašnjenje. Nasilje prema ženama definiraju kao zloupotrebu moći od strane muškaraca, koji su tokom socijalizacije uvjeravani kako imaju pravo kontrolirati žene i njihove živote, čak i na nasilan način. (Caputi, 1988).

Činjenica da su žene najčešće žrtve odgovara toj teoriji. Seksualno ubojstvo je po tom viđenju akt nasilja koji je počinjen ne samo da gazi ženino pravo seksualnog izbora, već i pravo izbora između života i smrti. To je povezano s viđenjem serijskog ubojstva kao patrijarhalnog čina „seksualnog terorizma“ (Caputi, 1988).

Ako se nasilno ponašanje uči unutar obitelji (Farrington, 1991), od grupa vršnjaka te iz medija (Goldstein, 1986), onda je za dio tog procesa učenja odgovorna različita socijalizacija ženskih i muških osoba. Muškarce se uči da teže za moći i da ju „uzimaju“, a žene se uči da budu poslušne i podložne.

Još smo jednom suočeni s činjenicom da su stotine milijuna ljudi izložene takvom kulturalnom okruženju, pa opet samo rijetki od njih počinu serijsko ubojstvo.

Ideologija

Ratner (1996) smatra da serijsko ubojstvo predstavlja „ideološku pukotinu“ unutar mreže ideologije koja ima hegemoniju i osigurava u društvu *status*

quo. On tvrdi da rano okruženje serijskog ubojice vodi nedostatku ideološke kontrole. Nadalje, serijsko ubojstvo moglo bi biti regulatorni slom, koji izražava nezadovoljstvo trenutnim stanjem i neku vrstu ubojičine vizije utopije.

Glorifikacija

Gresswell i Hollin (1994) upozoravaju da potreba da se stvori i održi interes javnosti može nadmašiti prvotnu motivaciju serijskog ubojstva. Interes medija i javnosti također služi u svrhu glorificiranja postupaka serijskog ubojice. Svjetski poznati filmovi poput „*Kad jaganjci utihnu*“ ili „*Henry: portret serijskog ubojice*“ zapalili su i zadržali interes i fascinaciju javnosti serijskim ubojicama. Ponekad su prikazivali ubojice kao lažne heroje, tako što su naglasak stavljali na njihove pozitivne karakteristike i portretiranje njihovog kriminala na grandiozan način.

Davanje upadljivog nadimka ubojici, njemu osigurava da će zauzeti svoje mjesto među najslavnijima, među onim ubojicama čija su imena postala poznata ljudima diljem svijeta (npr. *Son of Sam*, *Green River Killer*, *Boston Strangler*, *Lonely Hearts Killer*, i dr.). Opasnost, međutim, leži i u tome da ga to može potaknuti da pokuša „*zadovoljiti naša očekivanja*“ (Levin i Fox, 2002).

Kako navode Levin i Fox (2002), serijski ubojice Lawrence Bittaker i Roy Norris, mučili su i ubili niz djevojaka 1971. u Južnoj Kaliforniji. Nakon što su uhvaćeni, Bittaker je u svojoj ćeliji potpisivao autograme. Clifford Olson, koji je silovao i ubio 11 djece u Britanskoj Kolumbiji u razdoblju od 1980. do 1981. molio je da ga zovu Hanibal Lecter (Levin i Fox, 2002).

Ubojica poznat pod pseudonimom „Los Angeles Night Stalker“, Richard Ramirez, pitao je jednu od svojih žrtava: „Ti znaš tko sam ja, zar ne? Ja sam onaj o kojem pišu u novinama i govore na TV-u.“ Televizija je upravo besramna u svojem promoviranju zloglasnih. Levin i Fox (2002) također navode primjer televizijske mreže A&E koja rutinski prikazuje biografije serijskih ubojica, što nas dovodi do retoričkog pitanja - *smatra li se pravi zločin umjetnošću ili zabavom?*

Američka opsjednutost transformacijom čudovišta u slavne osobe seže dalje od njihovog stavljanja na naslovnice vodećih publikacija i praćenja njihovih nedjela na TV-u. Njihov lik pronalazimo i na karticama, u stripovima, na majicama, kalendarrima, a rade se čak i figurice koje odgovaraju njho-

vom izgledu. Njihove slike, knjige i pisma prodaju se za tisuće i tisuće dolara. Oni imaju svoje vlastite web-stranice, fan-klubove i fondove iz kojih se plaća njihova obrana (Levin i Fox, 2002).

„*Manson je bio ništa u usporedbi sa mnom. Ljudi su od mene načinili nešto. Postao sam spomenik. Dobivam pisma fanova, imam prijatelje... ljude koji bi umrli za mene*“ (serijski ubojica Henry Lee Lucas) (Levin i Fox, 2002).

Dok je god ubojica na slobodi, mediji imaju, ne samo pravo, nego i obavezu usmjeriti svoju pažnju na slučaj, kako bi se upozorile potencijalne žrtve. No, ako pretvore slučaj u senzacionalnu priču, zapravo šalju poruku njemu, i onima koji se s njim identificiraju, kako je put do slave „popločen tijelima nevinih ljudi“.

Uloga sotonizma

Vode se debate o tome je li utemeljena pretpostavka da religija (pogotovo Sotonizam) igra ulogu u serijskim ubojstvima. Tu se misli na višu razinu motivacije od one „Bog mi je rekao da to učinim“, onih ubojica koji pate od psihotičnih simptoma (pogotovo tzv. serijski ubojice vizionari). Od široke lepeze serijskih ubojica, samo poneki tvrde da postoji veza sa sotonizmom (Mitchell, 1997). Vjerojatnije je da je usvajanje sotonističkih mjerenja više u funkciji morbidnog interesa i psihološke deficijencije serijskog ubojice, nego što se radi o primarnoj motivaciji. Nacistički likovi još su jedan od interesa zajedničkih serijskim ubojicama. Ipak, zanimljivo je primijetiti da mnogi serijski ubojice koji se osjećaju nesposobnima da objasne svoje postupke, posežu za teorijom o demonskom zaposjedanju.

Teorija militariziranog društva

Hamamoto (2002) tvrdi kako postoji snažna povezanost između američkog društva koje postaje sve militantnije i naglog porasta serijskih i masovnih ubojstava u posljednjih nekoliko desetljeća. Točnije, smatra kako korijeni ove povezanosti sežu još u razdoblje Vijetnamskog rata. U tom je razdoblju, naime, organizirano nasilje prema drugim ljudskim bićima doseglo razinu još neviđenu u povijesti. Vojno nasilje, sponzorirano od SAD-a, rezultiralo je s barem 4 milijuna mrtvih u Laosu, Kambodži i Vijetnamu. „Poput tepiha gusto“ bombardiranje civilnih objekata, na razini koja uvelike nadmašuje čak i razaranja iz II. Svjetskog rata, stvorilo je još desetke milijuna nesretnika, koji su

postali medicinske, socijalne i psihološke žrtve rata (Chomsky, 2000).

Hladnokrvno naređujući uništenje tolikih života, elitni intelektualci i visoko rangirani državni birokrati dokazuju kako postoji vrlo mala razlika između njih i još ozloglašnijih serijskih i masovnih ubojica (Hamamoto, 2002).

Utjecaj američke vojne politike na američko društvo zaista je dubok. Holokaust afričkih robova i genocid izvršen nad Indijancima dva su glavna čimbenika koji hrane rasističku maštu mnogih serijskih i masovnih ubojica. Procjenjuje se kako je prilikom četiri stoljeća porobljavanja Afrikanaca, njih 50 - 100 milijuna izgubilo živote (Anderson, 1995). Unutar granica same Sjeverne Amerike, domorodačko stanovništvo, čiji se broj procjenjivao na 15 milijuna (1942.), sistematski je smanjen za 99% u razdoblju od 500 godina. (Churchill, 1997). U 2. polovici 20.st., ratovi vođeni s pripadnicima žute rase, prvo u Koreji, a onda na jugoistoku Azije, imali su duboki utjecaj na izbor žrtava od strane psihopata (odnosno osoba kojima je dijagnosticiran antisocijalni poremećaj ličnosti).

Počevši od Hladnog rata, stalno je ratno stanje agresivno proširilo svoje materijalne i sociološke investicije u militarizam kao način života, kako unutar, tako i izvan države. Johnson (2001) smatra kako je jedna od nepredviđenih posljedica stvaranja «Američkog Carstva», u svoj svojoj destruktivnoj moći, upravo taj, još u povijesti nezapamćen, porast serijskih i masovnih ubojstava. On tvrdi kako nacija sada «žanje što je posijala, iako još potpuno ne razumije i ne zna što je to zapravo posijala». Iscrpna studija Archera i Gartnera (1984) o međunacionalnim stopama ubojstva dolazi do povezanosti između porasta ubijanja civila i stanja osjećaja „legitimnosti“ nasilja tijekom II. Svjetskog rata. Oni pišu: „Ako ratna ubijanja dovode do toga da se nasilje smatra legitimnim, tada je logično očekivati porast nasilnih zločina u poslijeratnim društvima. Kako je spomenuti proces imao utjecaja i na civile i na vojnike, predviđamo da će doći do porasta stope ubojstava i među veteranima i među neveteranima.“ (Archer i Gartner, 1984:75) Činjenica da je stopa ubojstava u SAD-u od Vijetnamskog rata svake godine rasla, služi ovim teoretičarima kao jedan od najvećih dokaza kako se nisu prevarili. Čini se kako su današnja ubojstva zaista inspirirana rutinskim nasiljem koje vojska širi poput zaraze, i to masovne (Hamamoto, 2002).

ZAKLJUČAK

Unatoč brojnim teorijama i hipotezama unutar teorijskih pristupa, um serijskih ubojica nije do danas u potpunosti istražen. Nedostatak relevantnih istraživanja onemogućava zaključivanje i uspostavljanje čvršćeg teoretskog modela koji bi objasnio etiologiju serijskih ubojstava. Navedeni teoretski modeli (biološki, psihološki, psihijatrijski, pravno-kriminološki) daju pregled istraživanja na uzorku

agresivnih počinitelja kaznenih djela, od kojih mnogi ne spadaju u kategoriju serijskih ubojica. Izuzetno su rijetka istraživanja poput Resslera i sur. (1988), Holmesa i Holmesa (1996) te Mitchella (1997) koja obuhvaćaju kategoriju počinitelja koji zadovoljavaju kriterije za klasifikaciju kao serijski ubojice. Da bi uopće bilo moguće kreirati sveobuhvatni etiološki model serijskih ubojstava, potrebno je provesti više takvih istraživanja, koja bi rasvijetlila pozadinu takvih zločina.

LITERATURA:

- Abrahamsen, D. (1973): *The Murdering Mind*. New York, NY: Harper & Row.
- Anderson, S. E. (1995): *The Black Holocaust For Beginners*. New York: Writers and Readers Publishers
- Archer, D. & Gartner, R. (1984): *Violence and Crime in Cross-National Perspective*. New Haven and London: Yale University Press
- Arieti, S. & Shreiber, F.R. (1981): Multiple murders of a schizophrenic patient: a psychodynamic interpretation. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 9, 501-524.
- Bartol, C. R. (1980): *Criminal Behaviour: A Psycho-social Approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Berg, K. (1954): *The Sadist* (O. Illner & G. Godwin, trans.). New York, NY: Medical Press of New York (originally published 1932).
- Berkowitz, L. (1993): *Aggression: Its Causes, Consequences and Control*. New York: McGraw-Hill.
- Blažeković, I. (2002): Psihološki profil serijskog ubojice. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Sveučilište u Zagrebu.
- Bliss, E. C. (1986): *Multiple Personality, Allied Disorders and Hypnosis*. New York, NY: Oxford University Press.
- Brittain, R. P. (1967): The sadistic murderer. *Medicine, Science and the Law*, 10, 198-207.
- Brown, S.E. (1984): Social class, child maltreatment and delinquent behaviour. *Criminology*, 22, 2, 259-278.
- Caputi, J. (1988): *The Age of Sex Crime*. London: The Women's Press
- Chomsky, N. (2000): *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs* (Boston: South End Press
- Churchill, W. (1997): *A little matter of genocide: Holocaust and Denial in the Americans 1491 to the Present*. San Francisco: City Lights Books
- Dorfman, A. (1984): The criminal mind, body chemistry and nutrition may lie at the roots of crime. *Science Digest*, 92, 44-49.
- Douglas, J. & Olshaker, M. (1996): *Mindhunter*. London: Heinemann.
- Egger, S. (1984): "A working definition of serial murder and the reduction of linkage blindness." *Journal of Police Science and Administration* 12, 3, 348-57.
- Farrington, D. P. (1991): Childhood aggression and adult violence: early precursors and later life outcomes. In D. J. Pepler & K. Rubin. (eds.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Federal Bureau of Investigation (FBI)(1985a): The men who murdered. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 54, 8, 2-6.
- Gallagher, B. J. (1987): *The Sociology of Mental Illness*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Giannangelo, S. J. (1996): *The Psychopathology of Serial Murder: a Theory of Violence*. Westport, CT: Praeger.
- Ginsberg, B. & Allee, W. C. (1942): Some effects of conditioning on social dominance and subordination in inbred strains of mice. *Physiological Zoology*, 15, 485-506.
- Goldstein, J. H. (1986): *Aggression and Crimes of Violence*, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press.
- Gresswell, G. M. & Hollin, C. R. (1994): Multiple murder: a review. *The British Journal of Criminology*, 34, 1, 1-14.
- Hamamoto, D. Y. (2002): Empire of Death: Militarized Society and the Rise of Serial Killing and Mass Murder, *New Political Science*, 24,1, 23-38
- Hazlewood, R. & Douglas, J. (1980): *The Lust Murderer*. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 49, 1-5.
- Hellman, D. & Blackman, N. (1966): Enuresis, firesetting, and cruelty to animals. *American Journal of Psychiatry*, 122, 2, 1431-1435.
- Holmes, R.M. & Holmes, S.T. (1996): *Profiling Violent Crimes*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hutchings, B. & Mednick, S. A. (1977): Criminality in adoptees and their adoptive and biological parents: a pilot study. In S. Mednick & K. Christensen (eds.) *Biosocial Bases of Criminal Behaviour*. New York: Gardner Press.
- Johnson, C. (2001): *Blowback: The Cost and Consequences of American Empire* (New York Owl Books
- Levin, J. & Fox, J. A. (2002): Making celebrities of serial killers elevates threat, *USA Today*; 10/23/2002
- Leyton, E. (1983): A social profile of sexual mass murderers. In T. Fleming and L. A. Visano (eds.) *Deviant Designations: Crime, Law and Deviance in Canada*. Toronto: Butterworths.
- Lorenz, K. Z. (1966): *On Aggression*. New York, NY: Harcourt, Brace & World.
- Lunde, D. T. (1976): *Murder and Madness*. San Francisco, CA: San Francisco Book Company.

- MacCulloch, M. J., Snowden, P. R., Wood, P. J. W. (1983): Sadistic fantasy, sadistic behaviour and offending. *British Journal of Psychiatry*, 143, 20-29.
- Maclean, P. D. (1962): New findings relevant to the evolution of psychosexual functions of the brain. *Journal of Nervous and Mental Disorders*, 135, 289-301.
- Masters, B. (1993): *The Shrine of Jeffrey Dahmer*. London: Coronet.
- Mawson, A. R. (1987): *Transient Criminality: A Model of Stress Induced Crime*. New York: Praeger.
- Mitchell, E. W. (1997): *The aetiology of serial murder: towards an integrated model*, University of Cambridge, UK
- Money, J. (1990): Forensic sexology: paraphiliac serial rape (biastophilia) and lust murder (erotophonophilia). *American Journal of Psychotherapy*, 44, 26-36.
- Myers, W. C., Reccoppa, L., Burton, K. & McElroy, R. (1993): Malignant sex and aggression: An overview of serial sexual homicide. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 21, 4, 435-451.
- Olweus, D. (1987): Testosterone and adrenaline: Aggressive anti-social behaviour in normal adolescent males. In S. Mednick, T. Moffitt & S. Stacks (eds.) *The Causes of Crime: New Biological Approaches*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Otnow Lewis, D., Pincus, J. H., Feldman, M., Jackson, L. & Bard, B. (1986): Psychiatric, neurological and psychoeducational characteristics of 15 Death Row inmates in the United States. *American Journal of Psychiatry*, 143, 838-845.
- Prentky, R. A., Burgess, A. W., Rokous, F., Lee, A., Hartman, C. Ressler, R. & Douglas, J. (1989): The presumptive role of fantasy in serial sexual homicide. *American Journal of Psychiatry*, 147, 7, 887-891.
- Price, V. A. (1982): *Type A Behaviour Pattern: A Model for Research and Practice*. New York, NY: Academic Press.
- Reid, W.H. [ed.] (1978): *The Psychopath: A Comprehensive Study of Antisocial Disorders and Behaviour*. New York, NY: Brunner Mazel.
- Ressler, R. K., Burgess, A.W. & Douglas, J. E. (1988): *Sexual Homicide: Patterns & Motives*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Retvitch, E. (1980): Gynocide and unprovoked attacks on women. *Corrective and Social Psychiatry*, 26, 6-11.
- Sears, D. J. (1991): *To Kill Again: The Motivation and Development of Serial Murder*. Wilmington, DE: Scholarly Resources Books.
- Singer, M. (1994): *Kriminologija*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Smuts, B. (1992): Male aggression against women: an evolutionary perspective. *Human Nature*, 3, 1-44.
- Stafford-Clark, D. & Taylor, F. H. (1949): Clinical and electroencephalographic studies of prisoners charged with murder. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*, 12, 325-330.
- Škrapec, C. A. (1996): The sexual component of serial murder. In T. O' Reilly-Fleming (ed.) *Serial and Mass Murder: Theory, Research and Policy*. Toronto: Canadian Scholar's Press.
- Teplin, L. A. (1985): The criminality of the mentally ill: a dangerous misconception. *American Journal of Psychiatry*, 142, 593-599.
- Unnithan, N.P., Huff-Corzine, L., Corzine, J. & Whitt, H.P. (1994): *The Currents of Lethal Violence: An Integrated Model of Suicide and Homicide*. Albany, NY: SUNY.
- Williams, D. (1969): Neural factors related to habitual aggression. *Brain*, 92, 503-520.
- Wilson, P. R. (1988): "Stranger" child murder: issues relating to causes and controls. *Forensic Science International*, 36, 267-277.

ETIOLOGY OF SERIAL MURDERS

SUMMARY

This paper provides an overview of various theoretical models which aim to explain the etiology of serial murders. The definition of a "serial killer" varies from one author to another, but the most widely accepted definition is FBI definition, which says that a serial killer is a person who kills three or more people; however, it is important that there is a "cooling off" period between these killings. This period can last from several hours to several years. Serial murders is a compulsive act, which is done because of thrill, sexual satisfaction and/or domination. FBI estimates that presently there are more than 500 active serial killers in the world today. When we speak about the etiology of serial murders, it is important to stress that there are many criminological researches and theories, for example biological theory, sociological theory, psychological theory, developmental theory and psychiatric theory, and all of these theories are trying to explain the causes of this specific (and extreme) form of violent behavior. However, most of these theories lack serious scientific evaluation; therefore most of them remain at the speculation level. This paper provides relatively substantial overview of various approaches to the etiology of serial murders, but it does not tackle the problem of their scientific evaluation.

Key words: serial murders, etiology.